

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.752:316.356.2(497.5)
316.644:314.5(497.5)
Primljeno 9/2000.

VAŽNOST BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOM DRUŠTVU

Pero ARAČIĆ, Đakovo – Krunoslav NIKODEM, Našice

Sažetak

Rad donosi rezultate međunarodnog istraživanja o vrednotama (EVS) koje se odnose na brak i obitelj i to s obzirom na važnost obitelji, očekivanja od Crkve, trajnu vrijednost institucije ženidbe, odnos životnog smisla i sudjelovanja u stvaranju novoga ljudskog bića te pitanja cjelovite obitelji i samohrane majke. Rezultati su u usporedbi s ostalim europskim zemljama međusobno dosta bliski, osim što odskoče sklonost naših građana rađanju djece izvan i bez braka. Iako su rezultati ohrabrujući naslućuje se kod mlađih postupno udaljšavanje od tradicionalnih kršćanskih pristupa ovim stvarnostima.

Ključne riječi: važnost obitelji, Crkva i obitelj, institucija braka, djeca i brak, samohrana majka.

Uvod

Svako društvo, pa tako i hrvatsko, prolazilo je i aktualno prolazi kroz određene faze svoga razvoja. U tim fazama događaju se promjene i u vrijednosnom sustavu, pa se to normalno odnosi i na brak i obitelj, koji su zadobivali različite procjene, vrednovanja i naglaske. Na analitičkoj razini može se razlikovati tradicionalno, moderno i postmoderno društvo.¹

Tradicionalnim društvima označavamo ona koja se temelje na ustaljenim i gotovo nepromjenjivim društvenim obrascima (socijalnim, običajnim, religijskim, ekonomskim i psihološkim).² Važnost braka i obitelji u takvim društvima

¹ Ova tipologizacija društva, kao i svaka druga, ima stanovita ograničenja koja se kreću od problema samih naziva pojedinih tipova društva do nesuglasja spram karakteristika koje su određujuće za svaki tip društva. O razvoju društva vidjeti npr. T. PARSONS, *Društva*, August Cesarec, Zagreb, 1991. O osnovanosti i problematici pojmova »postmoderna« i »postmoderno stanje društva« vidjeti dva suprotstavljena stava: J-F. LYOTARD, *Postmoderna protumačena djeca*, August Cesarec, Zagreb, 1990. i J. HABERMAS, *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb, 1988.

² A.V., *Sociologija*, ŠK, Zagreb, 1994., str. 72.

je uglavnom velika.³ Podjela uloga u obitelji tradicionalnih društava je strogo određena: muškarac radi izvan kuće i ekonomski skrbi za svoju obitelj, a žena ostaje kod kuće kao domaćica. Muškarac (*pater familias*) je subjekt u obitelji, dok su žena i djeca objekt njegove ljubavi, možda često i samovolje. Na odnose u obitelji bitno utječu silnice odnosa društva u kojem postoji stroga hijerarhija društvenih uloga.

Razvojem znanosti i tehnologije te političkih ideja o jednakosti svih ljudi pred zakonom, razvija se moderno građansko društvo u kojem, pod utjecajem procesa modernizacije, individualizacije, urbanizacije, zatim socijalne diferencijacije i fragmentacije, dolazi do promjena i unutar obitelji. Neke od tih promjena su: učvršćivanje načela slobodnog izbora partnera, ostvarivanje prava žena i djece (žene i djeca postaju subjekti u društvu i u obitelji), sve veći broj partnerskih brakova – što je posljedica povećane ekonomske neovisnosti žena i mogućnosti raskida nezadovoljavajuće bračne veze, povećanje spolne slobode i dr. No, pojava zaposlene žene izvan kuće, na tržištu rada, općenito se smatra onom pojavom, koja najviše ugrožava tradicionalno poimanje obitelji i podijeljenih uloga u obitelji (zaposlen muškarac, žena domaćica i odgajateljica).⁴

Promjene tradicionalnih oblika obiteljskog i bračnog života unose puno više slobode u obiteljske i bračne odnose, ali i puno više neodređenosti i nejasnoća u ostvarivanju sveukupnih uloga u braku i obitelji. Iskustva starijih generacija postaju upitna pred zahtjevima ubrzanog razvoja modernog društva, a samim tim postaje upitna i njihova uloga kao čimbenika socijalizacije novih članova društva.

Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina javljaju se radovi koji govore o postindustrijskom društvu⁵ i postmoderni, odnosno o postmodernom

³ No, ovdje moramo biti oprezni jer su se u različitim tipovima onoga što smo nazvali »tradicionalno društvo« različito određivali odnosi unutar braka i obitelji – vidjeti M. MEAD, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Naprijed, Zagreb, 1968.; C. L. STRAUSS, *Strukturalna antropologija* 2, ŠK, Zagreb, 1988. i C. L. STRAUSS, *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, Zagreb, 1989.

⁴ A. V., *Sociologija*, ŠK, Zagreb, 1994., str. 142. O promjenama u obitelji i braku na prostoru Hrvatske vidjeti: S. V. ERLICH, *Porodica u transformaciji, Studija u tri stotine jugoslaven-skih sela*, Naprijed, Zagreb, 1964.

⁵ D. BELL, *The Coming of Post-Industrial Society*, London, 1974.; A. TOURAINE, *Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980. Danas se govori i o posthumanom društvu – vidjeti: K. HAYLES, *How We Became Posthuman*, Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics, The University of Chicago Press, Chicago, 1999.

stanju društva.⁶ Brzi razvoj informacijskih i komunikacijskih sustava jedna je od bitnih karakteristika takvog društva gdje, po *Lyotardu*, slika stvarnosti i kompjutorizirana informacija o toj stvarnosti zamjenjuju izravni kontakt sa stvarnim svijetom. Stvarnost živimo kroz posredovane strukture znanja koje nam daju informacijski sustavi postmodernog društva.⁷ Za *Baudrillarda*, društvo u kojem živimo određeno je putem moći *simulacruma*.⁸ U razdoblju postmoderne nema više temeljne stvarnosti na koju bi se objekti i njihovi znakovi mogli referirati. To je razdoblje »hiperrealnosti«. Savršeni primjer za svijet u kojem živimo jest Disneyland, gdje imamo robotizirane svjetove budućnosti,⁹ svjetove prividnosti, gdje su sve vrijednosti preuveličane, simulirane i predstavljene gledatelju.

Globalna popularnost kompjutorskih igara (npr. play station) kao da potvrđuje ovakva stajališta. Mladi se poistovjećuju s likovima iz tih igara (posebno na Istoku, npr. u Japanu). Upravljanje likovima u igri je lako, igrač je centar svijeta, vladar svijeta, ali svog usamljenog svijeta, koji za druge nije stvaran. Kod mladih se javlja sve veća sklonost potpuno zatvorenim svjetovima (kibernetički prostor i virtualna stvarnost¹⁰) i sve manja sposobnost za bliske ljudske odnose. A upravo su bliski, intimni ljudski odnosi jedna od temeljnih odrednica braka i obitelji kao primarne društvene grupe.

Nameće se pitanje može li razvoj informacijskih i komunikacijskih sustava, nakon niza navedenih promjena po kojima nastaje i razvija se moderno društvo,

⁶ F. J. LYOTARD, *The Postmodern Condition, A Report on Knowledge*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984. – original je na francuskom objavljen 1979. godine. Kod nas, u vezi s pitanjima modernog društva i postmoderne, uputno je vidjeti: R. SUPEK, *Modernizam i postmodernizam*, Antibarbarus, Zagreb, 1996.; R. KALANJ, *Moderno društvo i izazovi razvoja*, Razvoj i okoliš, Zagreb, 1994.; *Modernost i napredak*, Antibarbarus, Zagreb, 1994. i dr.

⁷ Vidjeti N. K. DENZIN, »Postmodern Social Theory«, u: D. MC QUARIE, (izd.), *Readings in Contemporary Sociological Theory, From Modernity to Postmodernity*, SAGE, London, 1995., str. 403.

⁸ *Baudrillard* smatra kako četiri povijesna poretka karakteriziraju zapadnu kulturu, sukladnih sukcesivnim fazama slika o stvarnosti. Prvi poredak je feudalizam, gdje je slika refleksija stvarnosti, drugi poredak je razdoblje oponašanja ili imitacije, koji počinje s renesansom i traje do Prve industrijske revolucije. Ovdje slika skriva i izvrće stvarnost. Treći poredak je poredak »proizvodnjek«, koji se odnosi na industrijsko društvo, gdje slika skriva odsutnost i udaljavanje od stvarnosti. Četvrti poredak je poredak »simulacije«, koji je karakterističan za sadašnju fazu razvoja društva – ovdje slika nema nikakve veze sa stvarnošću. To je treći poredak *simulacruma*, gdje dominira moć simulacije, a čiji početak Baudrillard smješta u renesansu. Opširnije vidjeti u M. POSTER (izd.), *Jean Baudrillard: Selected Writings*, Polity Press, Blackwell, Oxford, 1996., str. 166–185.

⁹ Usp. DENZIN, *nav. dj.*, str. 395.

¹⁰ O određenju ova dva pojma vidjeti u V. AFRIĆ, »Kibernetički prostor i virtualna realnost kao društvena upotreba informacijskih i komunikacijskih tehnologija«, u: *Revija za sociologiju*, XXX (1999.), br. 3–4, str. 181–194.

zadati posljednji, fatalni udarac obitelji kao »osnovnoj ćeliji društva«¹¹, a time i samom društvu kakvog danas poznajemo? Iako hrvatsko društvo nije radikalno zahvaćeno spomenutim procesima, oni su ipak prisutni i, unatoč bremenitosti društvenog prestrukturiranja prijelaza iz različitih društvenih sustava, ipak se posljednjih godina u širem društvenom kontekstu, upravo zbog uočenih nepovoljnih procesa u ovom području, počelo ozbiljnije promišljati pitanje obitelji i braka.

Naime, promjene, prije svega urbanizacija i individualizacija, bitno su utjecale i na obitelj u hrvatskom društvu. Patrijarhalna obitelj se raspala, promijenili su se odnosi koji su vrijedili u takvoj obitelji.¹² Neke druge promjene, koje smo ovdje spomenuli, tek trebaju doći, odnosno njihov utjecaj na obitelj i društvo u cjelini tek očekujemo. I zato smatramo kako je danas, možda više nego ikad, u pitanjima braka i obitelji u hrvatskom društvu potrebno iščitavati »znakove vremena«. Promjene su stalne i veoma dinamične. Dužni smo ne samo uočavati ih, već se u njih uključiti i doprinositi da u svim mijenama ne nastradaju bitne vrednote braka i obitelji. U tom kontekstu dragocjeni su i podaci dobiveni u istraživanju European Values Study (EVS), koje ćemo iznijeti i interpretirati te pokušati vidjeti što ti rezultati znače za crkveno i društveno postavljanje prema obitelji.

1. U nas je i danas obitelj svima važna

Sociološki, obitelj možemo definirati kao dosta stabilnu društvenu grupu (dvije ili više osoba) povezanu srodstvom, brakom ili usvajanjem, čiji članovi žive zajedno, ekonomski surađuju i skrbe za potomstvo.¹³ Također, obitelj se određuje kao »primarna društvena grupa«¹⁴ čije su karakteristike intimni i neformalni odnosi te manji broj članova, koji u obitelji stječu svoja prva osobna i društvena iskustva. Za *Margaret Mead*¹⁵ obitelj je »najčvršća institucija« koju imamo i upravo njoj dugujemo svoju ljudskost. Kao temeljna institucija društva obitelj ima i niz društvenih funkcija: reproduktivnu, socijalizacijsku, religijsku, ekonomsku, političku, itd. Često možemo čuti kako se govori o krizi u obitelji, što

¹¹ Usp. A. FIAMENGO, *Saint-Simon i Auguste Comte*, Naprijed, Zagreb, 1987., str. 132.

¹² Na to upućuje već spomenuta studija V. S. ERLICH.

¹³ Usp. A. V., *Sociologija*, ŠK, Zagreb, 1994. Treba podsjetiti na razliku pojmova obitelj i porodica: obitelj dolazi od obitavati, odnosno živjeti zajedno, dok se riječ porodica odnosi na srodstvo.

¹⁴ Pojam primarne grupe u sociologiju je uveo C. H. COOLEY. Usp. *Teorije o društvu, Osnovi savremene sociološke teorije*, Beograd, 1969. str. 305.

¹⁵ Usp. M. MEAD, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Naprijed, Zagreb, 1968.

je, između ostalog, i posljedica zanemarivanja funkcija koje obitelj ima u društvu.¹⁶

U Hrvatskoj se obitelj shvaća kao opće i zajedničko dobro i gotovo svi njeni građani (98,8%) izjavljuju da je obitelj u njihovom životu veoma važna i važna.

Tablica 1. Koliku važnost zauzima u Vašem životu?

	veoma važno	važno	nevažno	posve nevažno
obitelj	79,2	19,6	1,1	0,1

Gotovo iste rezultate imamo i u europskim zemljama koje su, kao i Hrvatska, s većinskom katoličkom populacijom. Tako u Italiji 98,9% građana obitelj smatra veoma važnom i važnom u svom životu, u Irskoj 98,6%, a u Poljskoj čak 99,6%.¹⁷ Istraživanje vrijednosti u Europi i Sjevernoj Americi iz 1994. godine,¹⁸ gdje je bila samo skala »veoma važna«, također potvrđuje veoma visoku shvaćanje važnosti obitelji. U SAD-u i Kanadi 92,0% građana smatra obitelj veoma važnom u svom životu. Zanimljivo je da u Europi, unatoč mogućnosti biranja između izričaja »veoma važna« i »važna«, u nekim zemljama imamo veoma visoke postotke odabira odgovora »veoma važna«. Tako je u Sjevernoj Irskoj 94,0% i Irskoj 91,0%. Najmanje je taj odgovor izabran u Portugalu (65,0%) i Zapadnoj Njemačkoj (71,0%). Kao što možemo vidjeti iz *Tablice 1.*, u Hrvatskoj je 79,2% onih koji su izabrali »veoma važna«.

2. Za obitelj je Crkva i dalje važna

Proces individualizacije u svim područjima društvenog života (kultura, religija, politika, ekonomija) jedan je od ključnih procesa razvoja modernog društva. Težnja građanskog društva k autonomnom i samodostatnom pojedincu do-

¹⁶ Npr. zbog zaposlenosti žene izvan kuće, ubrzanosti života u suvremenom društvu, dominacije materijalnog itd., roditelji sve manje vremena provode sa svojom djecom. Stereotipni odgovor roditelja (i ne samo njih) je »nemam vremena«. Ako bismo ih pitali kako to da nemaju vremena za svoju djecu, odgovorili bi da su (pre)zaposleni, a na pitanje zašto toliko rade, odgovorili bi zbog svoje djece, kako bi njima sutra bilo bolje. Tako dolazimo do pomalo apsurdne situacije da roditelji provode sve manje vremena sa svojom djecom upravo zbog svoje djece. No, sa stajališta »potrošačkog društva«, gdje je sve roba i gdje se sve procjenjuje u odnosima koristi i štete, to je uglavnom racionalno ponašanje. Naravno da odsutnost roditelja iz kuće ostavlja prostor za neke druge »čimbenike socijalizacije«, kao što su mass mediji (TV, film, internet) ili »ulica«.

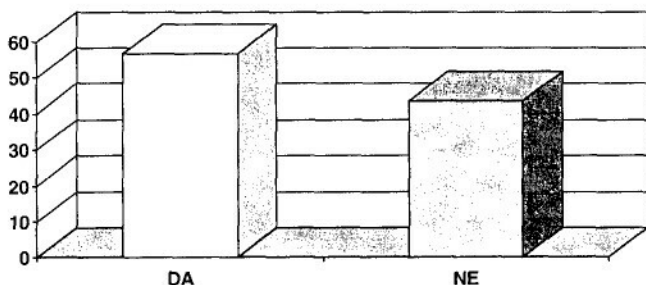
¹⁷ Usp. M. P. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt*, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1993., str. 81.

¹⁸ Usp. P. ESTER, L. HALMAN, R. DE MOOR, *The Individualizing Society, Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 107.

vela je u pitanje ne samo temeljne institucije (obitelj, Crkva, država), već i samo društvo. Koliko je taj pojedinac u današnjem društvu zaista autonoman ostaje otvorenim pitanjem, no individualizam jest »oznaka našeg vremena«¹⁹.

Kritički stav prema institucijama i sve veće nepovjerenje u njih očekivana je posljedica individualiziranog društva.²⁰ Ipak, Crkva u Hrvatskoj ima visoko povjerenje građana, što govori o velikoj važnosti Crkve kao jedne od temeljnih institucija i kao moralnog autoriteta u hrvatskom društvu.²¹ S tim u vezi, a i s obzirom na populaciju u kojoj se oko 90,0% građana smatra katolicima, zanimljivo je vidjeti stav građana Hrvatske o tome da li u njihovim očima tako važna institucija kao što je Crkva primjereno odgovara na probleme obiteljskog života (Graf 1.). Tako 56,5% naših građana smatra da Crkva ipak odgovara na probleme obiteljskog života, dok ih 43,5% smatra da ona to ipak ne čini.²²

Graf 1. Općenito govoreći, mislite li da u našoj zemlji Crkva/Crkve adekvatno odgovaraju na probleme obiteljskog života?

¹⁹ M. VALKOVIĆ, »Društveni utjecaji na brak i obitelj«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1999.) br. 2–3, str. 301.

²⁰ ESTER, HALMAN, DE MOOR, *nav. dj.*, str. 230.

²¹ Usp. S. BALOBAN, I. RIMAC, »Povjerenje u institucije u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998.), br. 4, str. 663–672. »Vrlo veliko povjerenje« u Crkvu izražava 44,3% i »dosta povjerenja« 40,8%, što znači čak 85,1% građana RH, što je iznimno vrijedan i zanimljiv podatak za samu Crkvu; u Vladu RH tek 13,1% građana ima »vrlo veliko povjerenje«, a Hrvatski državni sabor prošao je još gore, »vrlo veliko povjerenje« mu izražava 7,5% građana. Usp. *ondje*, str. 665 i 666. Istraživanje EVS (1999.) dobiva da »veoma veliko povjerenje« u Crkvu ima 59,7%.

²² Usp. također G. ČRPIĆ, S. KUŠAR, »Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998.), br. 4, str. 513 – 563., ovdje 551. Dobiveni rezultat pokazuje da 53,7% građana RH smatra kako Crkva u Hrvatskoj daje zadovoljavajuće odgovore na probleme u obiteljskom životu. U istraživanju *Aufbruch* (1997.) na pitanje »Vjerujete li da Katolička crkva općenito može dati odgovor na probleme obitelji...?« 68,1% ispitanika odgovorilo je potvrdno, dok se 31,9% njih izjasnilo negativno.

Očito je da postoji razlika između uvjerenja da Crkva može dati odgovore na obiteljske probleme (68,1%) od onoga koliko to doista i čini (56,5% prema istraživanju EVS, odnosno 53,7% prema istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj«).

Ako povežemo rezultate koje smo dobili o obitelji sa sociodemografskim odrednicama (dob, spol, obrazovanje, *Tablica 2.*), vidimo kako onih koji smatraju da Crkva daje adekvatne odgovore na probleme obiteljskog života ima najviše (68,4%) među starijima (preko 59 godina). Ovakvo mišljenje nešto više zastupaju žene (61,2%) nego muškarci (50,5%). Što se tiče obrazovne strukture, među građanima s osnovnim obrazovanjem ima 68,5% onih koji smatraju kako Crkva adekvatno odgovora na probleme vezane uz obitelj, dok je 46,2% među onima s fakultetom.

Što se tiče mlađih, »ispod 28 godina«, vidimo da njih 50,2% smatra kako Crkva primjereno odgovara na probleme obiteljskog života.

Tablica 2. Općenito govoreći, mislite li da u našoj zemlji Crkva/Crkve adekvatno odgovaraju na probleme obiteljskog života, s obzirom na dob, spol i obrazovanje?

	dob					spol		obrazovanje				
	preko 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	ispod 28 godina	muški	ženski	osnovna škola	KV-VKV	srednja	viša	fakultet – doktorat
DA	68,4	56,9	58,9	55,0	50,2	50,5	61,2	68,5	55,3	55,6	58,1	46,2
NE	31,6	43,1	41,1	45,0	49,8	49,5	38,8	31,5	44,7	44,4	41,9	53,8

Možemo reći kako stariji, a to znači i na temelju iskustva, potvrđuju da su u crkvenom djelovanju doživljavali pomoć za brak i obitelj.

3. Je li brak institucija za sva vremena?

Sociološki, brak možemo odrediti kao spolnu i ekonomsku zajednicu muškarca i žene koju priznaje društvo i sami partneri.²³ Religiozno je brak »u načelu trajno zajedništvo muškarca i žene (jedinstvo i nerazrješivost) i uvjet za stvaranje obitelji (»familia« u modernom smislu) u kojoj će se rađati i odgajati djeca.«²⁴ No, razvojem modernog industrijskog društva dolazi do krize tradicionalnog poimanja bračne veze i razvija se »moderno« viđenje braka s naglaskom na »partnerski odnos koji uključuje relativno neovisan život, pravo i mogućnost na osobni razvoj i slobodu, fleksibilnu raspodjelu uloga, uzajamno povjerenje i ve-

²³ A. V., *Sociologija*, str. 132.

²⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, *Društveni utjecaji*, str. 295.

liko otvaranje prema vani.«²⁵ Bračna veza i obitelj sve više postaju utočište sebi okrenutih individua i arena okružena s četiri zida za uvježbavanje i prakticiranje često narcističkih vrijednosti i samoostvarenja. Djeca, i općenito društvena funkcija braka, u drugom su planu.

U promišljanju važnosti braka i obitelji u hrvatskom društvu važno je vidjeti da 89,6% građana ne smatra brak zastarjelom institucijom, dok ipak njih 10,4% drži kako je brak zastarjela institucija. Ako pogledamo što nam, u vezi s brakom kao (ne)zastarjelom institucijom, pokazuju rezultati u zemljama Zapada, onda možemo reći kako je Hrvatska bliska Irskoj (10,0% građana Irske smatra brak zastarjelim), Norveškoj (10,0%), Kanadi (13,0%) i SAD-u (8,0%).²⁶

U usporedbi sa zemljama u tranziciji, možemo reći da je Hrvatska u navedenom pitanju bliska Mađarskoj (10,7% drži brak zastarjelim) i Bugarskoj (9,8%).²⁷

Povezali smo dobiveni rezultat za Hrvatsku s varijablama dob i obrazovanje (*Tablica 3.*), te možemo reći da je kod mlađih i kod građana s fakultetskim obrazovanjem nešto veći broj onih koji brak smatraju zastarjelom institucijom, no ne postoji značajnija razlika. U svim dobnim strukturama i svim obrazovnim skupinama brak uglavnom nije zastarjela institucija.²⁸

²⁵ Usp. K. KORAČEVIĆ, »Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji«, u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.), br. 2–3, str. 274.

²⁶ Usp. ESTER, HALMAN, DE MOOR, str. 103. Ovdje se radi o podacima iz 1990. godine. Zemlje »Zapadnog svijeta« u kojima ima najviše onih koji brak smatraju zastarjelim su Francuska (29,0%), Belgija (23,0%) i Portugal (23,0%). Europski prosjek slaganja s ovom tvrdnjom je 19,0%. Usp. C. T. WHELAN (izd.), *Values and Social Change in Ireland*, Gill and Macmillan, Dublin, 1994., str. 74.

²⁷ Usp. ESTER, HALMAN, DE MOOR, str. 220. Najmanje onih koji brak smatraju zastarjelim ima u Poljskoj (5,9%), Slovačkoj (6,4%) i Češkoj (6,6%), a najviše u Istočnoj Njemačkoj (12,9%).

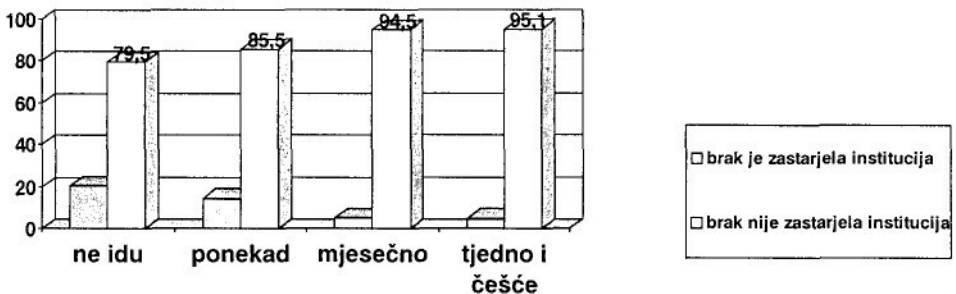
²⁸ Istraživanje u Irskoj iz 1990. godine pokazuje da su mlađi (u istraživanju su korištene dvije kategorije – »ispod 35 godina« i »iznad 35«), dakle oni ispod 35 godina skloniji smatrati brak zastarjelim. Također je dobiveno da muškarci (12,0%) više pristaju uz ovu tvrdnju od žena (8,0%). Zanimljiv je i rezultat ovog istraživanja po kojem se »manuelni« radnici više slažu s tim da je brak zastario od »nemanuelnih« radnika. Posebno je riječ o muškim »manuelnim« radnicima koji žive u gradovima; rezultati pokazuju da se svaki treći slaže s tim da je brak zastario. Usp. WHELAN, str. 74.

Tablica 3. Brak je zastarjela institucija.

	dob					obrazovanje				
	preko 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	ispod 28 godina	osnovna škola	KV-VKV	srednja	viša	fakultet – doktorat
DA	7,3	9,9	8,6	10,3	13,4	5,8	7,1	10,5	10,6	18,2
NE	92,7	90,1	91,4	89,7	86,6	94,2	92,9	89,5	89,4	81,8

Povezali smo mišljenja hrvatskih građana o braku i s odlascima na misu (*Graf 2.*). Tako među onima koji, osim vjenčanja, pogreba i krštenja, nikada ili gotovo nikada ne idu na misu ima 20,5% onih koji brak smatraju zastarjelim, dok je takvih među građanima koji na misu idu tjedno ili češće tek 4,9%. Tako možemo reći kako su oni koji ne idu na misu (ili idu povremeno) skloniji misliti o braku kao o nečemu što je zastarjelo, za razliku od onih koji na misu idu mjesечно ili tjedno i češće.

Graf 2. Tvrdnja da je brak zastarjela institucija, s obzirom na odlaske na misu.

4. Odnos stabilnosti braka i sreće

U Hrvatskoj još uvijek nema sustavnog i dostatnog istraživanja braka i obitelji, pa tako ni o tome kakav je odnos stabilnosti braka i životne sreće. To je svakako veliki nedostatak s obzirom da se obitelj smatra temeljnom institucijom u društvu. Istraživanja koja su provedena na Zapadu²⁹ pokazuju da i sam bračni

²⁹ Vidjeti zaista pregledan rad J. OBRADOVIĆ, M. ČUDINA-OBRADOVIĆ, »Bračna kvaliteta: Poimanje, uzroci i posljedice«, u: *Društvena istraživanja* (1998.), br. 4–5, Zagreb, str. 659–682.

status utječe na životno zadovoljstvo pojedinaca u braku, odnosno da su pojedinci koji žive u braku općenito zadovoljniji od samaca i posebno od rastavljenih pojedinaca. Autori objašnjenje traže u emotivnoj i socijalnoj sigurnosti koju brak kao zajednica pruža pojedincu. Druga istraživanja opet pokazuju porast zadovoljnih nikad oženjenih muškaraca i neudanih žena, što se objašnjava povećanjem individualističkih vrijednosti i opadanjem vrijednosti zajednice, gdje se smanjuje identifikacija s brakom i obitelji.

O odnosu stabilnosti braka i životne sreće 63,9% građana Hrvatske drži da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, dok ih 33,8% drži da tome nije tako. Ovaj rezultat smo analizirali uzimajući u obzir dobnu i obrazovnu strukturu ispitanika (*Tablica 4.*), te odlaske na misu (*Graf 3.*).

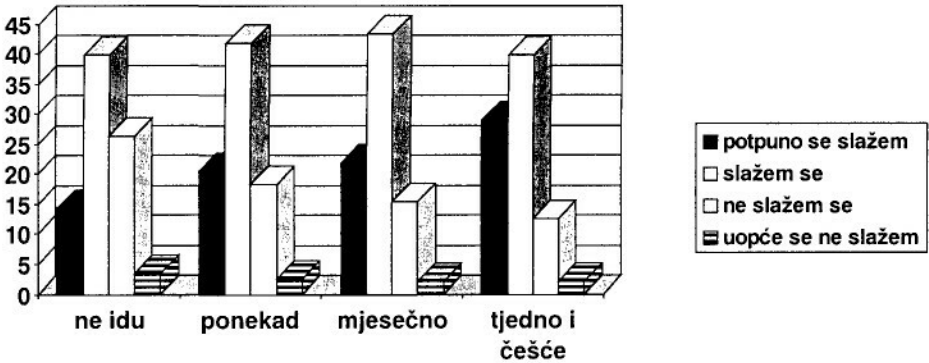
Tablica 4. Tvrdnja da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, s obzirom na dob i obrazovanje.

	dob					obrazovanje				
	preko 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	ispod 28 godina	osnovna škola	KV-VKV	srednja	viša	fakultet – doktorat
potpuno se slažem	27,2	29,5	26,5	19,4	16,9	34,0	28,5	17,8	22,6	22,4
slažem se	52,8	39,0	39,5	41,5	38,6	45,4	40,8	39,9	44,1	40,8
niti se slažem niti ne	10,4	15,8	15,5	21,2	18,0	13,5	16,9	19,0	12,9	15,2
ne slažem se	8,0	13,7	16,0	16,6	23,1	5,7	11,5	20,6	17,2	20,0
uopće se ne slažem	1,6	2,1	2,5	1,4	3,4	1,4	2,3	2,6	3,2	1,6

Možemo reći da su mlađi (ispod 28 godina) skloniji neslaganju s tvrdnjom da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, za razliku od starijih (preko 59 godina). Naime, već svaki četvrti (26,5%) građanin ispod 28 godina je izrazio svoje neslaganje s navedenom tvrdnjom, dok je 80,0% onih preko 59 godina izrazilo svoje slaganje s ovom tvrdnjom. U odnosu prema obrazovnoj strukturi vidimo da se 23,2% onih sa srednjim obrazovanjem ne slaže s tim da su brak i duga stabilna veza nužni za sreću, i oni su skloniji neslaganju s navedenim, za razliku od onih s osnovnim obrazovanjem koji su skloniji složiti se s ovom tvrdnjom.

Nadalje, ako gledamo prema odlascima na misu, možemo reći kako su oni koji ne idu na misu nikada, ili gotovo nikada, skloniji neslaganju s tim da su brak i duga i stabilna veza nužni za sreću, dok su oni koji na misu idu tjedno, i češće, skloniji slaganju s navedenom tvrdnjom.

Graf 3. Tvrdnja da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, s obzirom na odlaske na misu.

5. Daju li djeca još uvijek smisao braku i obitelji?

Već smo rekli da je obitelj temeljna institucija svakog društva, ili bi to trebala biti, prije svega zbog svoje reproduksijske, a posebno socijalizacijske funkcije, gdje se, dakle, djeca rađaju i uče društveno prihvatljivom ponašanju. Danas, a posebno u razvijenim zemljama, sve je više obitelji bez djece ili samo s jednim djetetom, kao i djece bez cjelovite obitelji. Pitanje ljudske reprodukcije je kompleksno i uključuje »opće vrijednosti određenog društva u određenom vremenu (sociološke varijable), životne vrijednosti i orijentacije potencijalnih roditelja, kao i želju i motivaciju za roditeljstvom (socio-psihološke varijable), mogućnosti, prilike i okolnosti za roditeljstvo (biološke, ekonomske i socijalne varijable), te planiranje, odlučivanje za trudnoću i vremensko raspoređivanje i broj trudnoća (psihološke varijable).«³⁰

Opadanje broja rođene djece jedan je od temeljnih problema i hrvatskog društva. Prema *Puljizu*³¹ broj rođene djece po jednoj ženi smanjio se od 2,18 u 1960., do 1,67 u 1996. godini. Nadalje, u 1965. godini bilo je 16,7 rođene djece

³⁰ Vidjeti M. ČUDINA-OBRAĐOVIĆ, J. OBRAĐOVIĆ, »Želja za djecom i apstinencija od djece: odrednice, korelati i mogućnosti društvene intervencije«, u: *Društvena istraživanja* (1999.), br. 3–4, Zagreb, str. 242.

³¹ Vidjeti V. PULJIZ, »Profili obiteljske politike«, u: *Revija za socijalnu politiku* (1999.), Zagreb, str. 21–35.

na 1000 stanovnika, dok ih je 1997. godine bilo 12,1 na 1000 stanovnika.³² Razlozi ovom negativnom trendu mogu se tražiti u mnoštvu promjena koje su zapljusnule europski kontinent. Tako se navode: promjena sustava vrijednosti, zaposlenost žena izvan kuće, posvećivanje više pažnje karijeri, povećanje obrazovanja, ali i stvaranje jedne egoističke i potrošačke kulture. U takvoj kulturi gdje su ljudi svedeni na robu i konzumente života (oni ne žive život, već ga »troše«), sve više se zaboravlja na vrijednost djeteta kao novog ljudskog bića. Suprotno tome, neki autori³³ pak smatraju da su upravo povećane vrijednosti djeteta dovele do smanjenja fertiliteta, odnosno da su ulaganja u dijete počela znatno premašivati korist koju dijete donosi roditeljima i da ta činjenica utječe na pad broja rođene djece. Ovakva utilitaristička i neoeekonomska teorijska stajališta o obitelji veoma su upitna s etičkog, religioznog i opće humanog aspekta.

Rezultati našeg istraživanja govore da većina građana Hrvatske (71,9%) smatra kako čovjek treba imati djecu da bi njegov život imao smisla, dok se njih 13,0% s tim ipak ne slaže. Opet možemo reći kako je iz ovog rezultata jasno da građani RH visoko vrednuju obitelj.³⁴ Ako povežemo ovaj rezultat s dobnom i obrazovnom strukturom (*Tablica 5.*) vidimo da među mlađima (ispod 28 godina) ima nešto više (17,7%) onih koji se ne slažu s tim da čovjek treba imati djecu a da bi njegov život imao smisla, no to još uvijek nije zabrinjavajuće jer se njih 62,5% slaže s navedenim. Kod ostalih dobni skupina možemo uočiti uglavnom visoke postotke slaganja.

³² Prema *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, 1998. U vezi s tim također i I. NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj, Korijeni, Stanje, Izgledi*, Globus, Zagreb, 1991.; D. ŽIVIĆ, »Odabrani pokazatelji obiteljske strukture ukupnog stanovništva Hrvatske i istočne Hrvatske«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 3 (1999.), 153–232, str. 176–187.; A. WERTHEIMER-BALLETIĆ, »Demografska kretanja u Hrvatskoj – tendencije i perspektive«, u: P. ARAČIĆ (uredio), *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*, Zbornik radova studijskih dana u Đakovu, Đakovo, 1995., str. 9–24. i K. KORAČEVIĆ, »Čimbenici koji utječu na brojnost djece u obitelji«, *ondje*, str. 41–50.

³³ Vidjeti pregled teorijskih pristupa fertilitetne motivacije u M. ČUDINA-OBRADOVIĆ, J. OBRADOVIĆ, str. 244. Usp. P. ARAČIĆ, »Posvijestiti, utemeljiti i učvrstiti motive glede djece«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 117 (1989.) 2, str. 28.33–35.

³⁴ No, ovdje moramo biti oprezni jer istraživanja i za Hrvatsku i za Europu pokazuju kako su, ako govorimo o relevantnim vrednotama za uspješan brak, djeca na četvrtom mjestu. Prije njih su, za Europu, »međusobni respekt partnera«, »vjernost« i »povjerenje«, a za Hrvatsku – »povjerenje među supružnicima«, »obostrano poštivanje i uvažavanje« i »obostrano razumijevanje i tolerancija«. – vidjeti J. BALOBAN, G. ČRPIĆ, »Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.), br. 4, str. 619–640, posebice 620 i 621. Također i ESTER, HALMAN, DE MOOR, str. 102.

Tablica 5. Tvrdnja kako čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla, s obzirom na dobnu i obrazovnu strukturu.

	dob					obrazovanje				
	preko 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	ispod 28 godina	osnovna škola	KV-VKV	srednja	viša	fakultet – doktorat
potpuno se slažem	38,3	41,5	36,8	31,8	25,3	48,6	40,3	27,6	34,0	29,4
slažem se	49,2	34,7	35,8	40,0	37,2	38,7	38,1	40,4	39,2	32,5
niti se slažem niti ne	4,7	12,9	13,7	17,7	19,8	7,0	11,9	17,8	12,4	19,0
ne slažem se	6,3	8,8	11,3	8,2	16,0	4,9	9,0	11,6	10,3	18,3
uopće se ne slažem	1,6	2,0	2,5	2,3	1,7	0,7	0,7	2,6	4,1	0,8

Što se tiče obrazovne strukture, stanje je slično: od onih fakultetski obrazovanih gotovo svaki peti (19,1%) se ne slaže s navedenim i možemo reći kako će oni biti skloniji neslaganju s tim da bi čovjek trebao imati djecu da bi mu život imao smisla, za razliku od onih s osnovnim obrazovanjem, koji takvo stajalište zastupaju u 5,6%.

Donekle je razumljivo ovakvo razmišljanje ljudi s visokim obrazovanjem jer oni često nemaju vremena za obitelj zbog npr. dužine školovanja. No i kod njih ima 61,9% onih koji se slažu s navedenim, a taj broj je u ostalim obrazovnim skupinama i veći.

Ovu tvrdnju smo povezali i s važnosti Boga u životu naših građana (Tablica 6.), te možemo reći da će oni kojima Bog u životu uopće nije važan biti skloniji neslaganju s navedenim, a oni kojima je Bog u životu jako važan bit će skloniji slaganju s tim da djeca daju smisao čovjekovu životu.

Tablica 6. Tvrdnja kako čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla, s obzirom na važnost Boga u životu.

	potpuno se slažem	slažem se	niti se slažem niti ne	ne slažem se	uopće se ne slažem
potpuno nevažno	20,8	39,6	9,4	22,6	7,5
veoma važno	43,1	37,8	9,7	8,1	1,3

Na tvrdnju da dijete treba oba roditelja kako bi sretno odrastalo, 84,4% građana RH je izrazilo svoje slaganje, a njih 15,6% se nije složilo s tom tvrdnjom.³⁵ Ako ovu tvrdnju povežemo s dobnom i obrazovnom strukturom (*Tablica 7.*), dobit ćemo slične rezultate kao i u prethodnim slučajevima. Dakle, veliki postotak slaganja kod većine, ali nešto niži postotak kod mlađih i kod visokoobrazovanih. Oni ispod 28 godina i oni s visokim obrazovanjem bit će skloniji neslaganju s tvrdnjom da dijete treba i oca i majku kako bi odrastalo sretno.

Tablica 7. Tvrdnja da dijete treba i oca i majku kako bi sretno odrastalo, s obzirom na dob i obrazovanje.

	dob					obrazovanje				
	preko 59	49-58	39-48	29-38	ispod 28	osnovna škola	KV-VKV	srednja	visa	fakultet – doktorat
slaganje	88,1	88,9	87,0	86,0	77,5	92,8	93,1	81,2	83,5	78,5
neslaganje	11,9	11,1	13,0	14,0	22,5	7,2	6,9	18,8	16,5	21,5

6. Žena i majčinstvo

Položaj i uloga žene, te obitelji općenito u društvu 21. stoljeća, svakako je jedno od najzanimljivijih pitanja.³⁶ Znanstveno-tehnički napredak »oslobađa« nas³⁷ ne samo klasičnih društvenih uloga (radnih, obiteljskih itd.) već i naše ograničenosti vremenom i prostorom. Možda je preuranjeno govoriti o upitnosti

³⁵ Hrvatska je po ovom pitanju, što se tiče Zapada, bliska Švedskoj (85,0% građana Švedske je izrazilo slaganje), Irskoj (83,0%), Norveškoj (86,0%) i Sjevernoj Irskoj (81,0%). Napominjemo da su ovo podaci iz 1990. godine. Najviši postotak slaganja s tvrdnjom da dijete treba oba roditelja kako bi sretno odrastalo bio je u Italiji (97,0%) i Španjolskoj (95,0%), a najniži u Danskoj (73,0%) i SAD-u (73,0%). Postoji slaganja s navedenom tvrdnjom u tranzicijskim zemljama Europe su izrazilo visoki i kreću se u rasponu od 92,4% u Bugarskoj do 97,6% u Poljskoj i 98,2% u Mađarskoj. Prosječni postotak slaganja za zemlje tranzicije je 95,8%, a za Zapadni svijet 80,0%. Hrvatska je po ovom pitanju bliža Zapadu, nego Istoku Europe. Usp. ESTER, HALMAN, DE MOOR, str. 108 i 221, također i WHELAN (izd.), *Values and Social Change in Ireland*, str. 77.

³⁶ Neki autori, npr. Vjeran Katunarić, smatraju kako bi 21. stoljeće trebalo biti stoljeće potpune emancipacije žene i kako je prevlast »ženskog principa« možda i jedina šansa za daljnji razvoj civilizacije Zapada. Opširnije se može vidjeti u V. KATUNARIĆ, *Ženski eros i civilizacija smrti*, Naprijed, Zagreb, 1984.

³⁷ Vidjeti H. MARCUSE, *Čovjek jedne dimenzije*, V. Masleša, Sarajevo, 1989.

majčinstva i uloge žene kao majke, ali razvoj najnovijih istraživanja u genetici ide upravo u tom smjeru. No, već odavno obitelj nije isključivo jedino poznato mjesto za rađanje i odgoj djece³⁸, što bi u budućnosti moglo dobiti još jači naglasak.

U Hrvatskoj nešto više od polovice (55,5%) građana smatra kako žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom, dok ih 44,5% smatra da to nije neophodno. Po ovom rezultatu Hrvatska je negdje između Zapada i Istoka, no ipak nešto bliže zemljama Zapadnog svijeta.³⁹

Povezali smo ovaj rezultat s dobnom strukturom, odlascima na misu i važnošću Boga u životu i dobili kako su stariji građani, odnosno oni preko 59 godina, skloniji složiti se s tim da bi žena trebala imati djecu da bi se osjećala ispunjena, za razliku od mladih građana, odnosno onih ispod 28 godina, koji su skloniji tvrditi kako za ženu nije neophodno da ima djecu da bi se osjećala ispunjenom. Što se tiče odlazaka na misu, oni koji na misu ne idu skloniji su mišljenju da za ženu nije neophodno imati djecu u navedenom slučaju, za razliku od onih koji na misu odlaze tjedno i češće, a koji su skloniji misliti kako je za ženu neophodno imati djecu. Treba reći i da su oni kojima je Bog jako važan u životu također skloniji mišljenju kako je za ispunjenje života žene neophodno imati djecu, za razliku od onih kojima Bog u životu nije važan.

³⁸ Vidjeti M. MEAD, *Spol i temperament u tri primitivna društva*. S tim u vezi je i službena objava otkrivanja koda ljudskog genoma od 26. lipnja 2000. godine. Zastrahujući je nedostatak kritičkog stava spram ovih istraživanja, kao i uzimanje u obzir samo kratkoročnih posljedica.

³⁹ Tako u Portugalu ima 61,0% onih koji smatraju kako žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom, u Španjolskoj 51,0%, u Belgiji 46,0%, Zapadnoj Njemačkoj 45,0%, itd. Najniži rezultat na ovoj tvrdnji je u Nizozemskoj (12,0%), SAD-u (20,0%), te Švedskoj i Velikoj Britaniji (21,0%). Najviši je onaj za Portugal. Što se tiče Istočne Europe, u Istočnoj Njemačkoj ima 55,9% onih koji smatraju da žena za ispunjenje treba djecu, u Češkoj je takvih 63,2%. Svi ostali rezultati su znatno viši od hrvatskog; Mađarska (91,8%), Bugarska (88,4%), Poljska (69,1%), Slovačka (68,5%). Prosjek za Zapad je 32,0%, a za Istočnu Europu 70,6%. Za ovo usp. ESTER, HALMAN, DE MOOR, *The Individualizing Society*, str. 208 i 221.

Tablica 8. Tvrdnja kako žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom, s obzirom na dob, odlaske na misu i važnost Boga u životu.

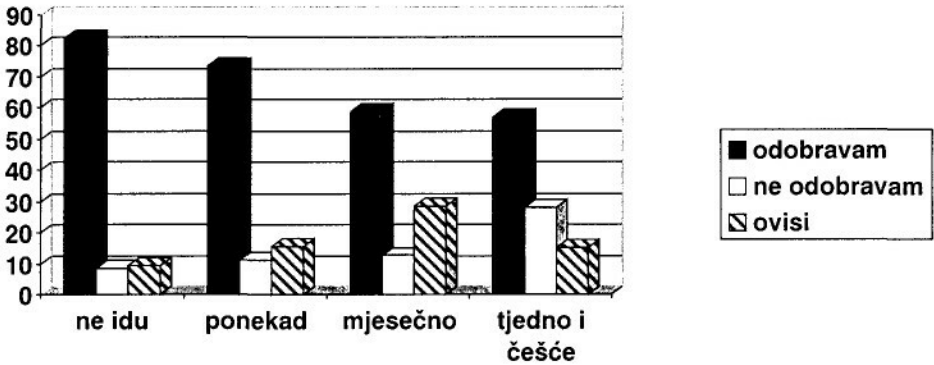
	dob					odlasci na misu				važnost Boga u životu	
	preko 59	49-58	39-48	29-38	ispod 28	nikad	ponekad	mjesečno	tjedno i češće	potpuno nevažno	veoma važno
treba imati djecu	73,2	61,5	59,9	54,6	41,8	35,3	51,7	56,7	66,3	38,8	64,3
nije neophodno	26,8	38,5	40,1	45,4	58,2	64,7	48,3	43,3	33,7	61,2	35,7

Zanimljivo je da čak 66,5% građana Hrvatske odobrava ulogu žene kao samohrane majke bez stabilne veze s muškarcem. Njih 16,3% ne odobrava, a 17,2% ih smatra kako to ovisi o situaciji. Po ovom rezultatu Hrvatska je bliska jedino Španjolskoj (62,0% odobrava) i Danskoj (67,0%) od zapadnih zemalja, i nijednoj od zemalja Istočne Europe.⁴⁰

Ovaj rezultat smo povezali s odlascima na misu te dobili kako su oni koji ne idu na misu i oni koji na misu idu ponekad skloniji odobravanju majčinstva bez braka, dok su oni građani koji na misu odlaze tjedno i češće skloniji njegovom neodobravanju. Na ostalim određujućim varijablama nismo dobili statistički značajne razlike.

⁴⁰ Za zemlje Zapada postoji odobravanja uloge žene kao samohrane majke kreću se od 23,0% u Irskoj i Zapadnoj Njemačkoj do 40,0% u Portugalu. Izvan ovog raspona, uz navedenu Španjolsku i Dansku, jedino je još Island s čak 84,0% odobravanja. U Istočnoj Europi je broj onih koji odobravaju ženinu želju da bude samohrana majka bez stabilne veze s muškarcem bitno niži i kreće se u rasponu od 11,8% u Poljskoj do 45,6% u Bugarskoj. Prosjek za Istočnu Europu je 24,9%, a za Zapad 36,4% onih koji odobravaju. Usp. ESTER, HALMAN, DE MOOR, str. 208 i 221. Također i WHELAN (izd.), str. 77.

Graf 4. Ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne? (S obzirom na odlaske na misu).

7. Teološko-pastoralna refleksija

U visokom vrednovanju obitelji hrvatski građani nisu iznimka među kršćanskom kulturom formiranim narodima u Europi. Možemo tu s jedne strane osjetiti iskonsko ljudsko što je sam Stvoritelj stavio u ljudsku narav stvorivši čovjeka kao muško i žensko. Prema objavi, Bog je u sebi Trojstvo i čovjek je stvoren na sliku trojstvenog Boga. Njegova je bitna usmjerenost na zajedništvo, koje se u eminentnom smislu ostvaruje upravo u braku i obitelji. Stoga ovaj podatak o visokom vrednovanju obitelji možemo odčitati i na ovaj način, tj. gledajući u ovim podacima tragove iskonskoga stvoriteljskog u svakom čovjeku (usp. Post 1,27).⁴¹ Kršćanstvo, s kojim su srasli svi narodi Europe, učvršćivalo je i oplemenjivalo sve što pripada stvarnosti braka i obitelji. Zato je razumljivo i dalje veliko očekivanje od Crkve glede njenog specifičnog doprinosa u korist braka i obitelji.

Međutim, istovremeno naši građani, uglavnom vjernici, šalju signale upozorenja kroz razliku u njihovim odgovorima što Crkva može, a što stvarno čini. Gotovo dvije trećine drži da Crkva ima odgovore na bračno-obiteljska pitanja (68,1%), ali istovremeno ih tek nešto preko polovice (56,5%) izjavljuje da ona to stvarno i čini. Ovakav podatak je veoma značajan kao upozorenje. Usudujemo

⁴¹ Usp. F. P. SCHMID, *Im Anfang ist Gemeinschaft. Personenzentrierte Gruppenarbeit in Seelsorge und Praktischer Theologie. Beitrag zu einer Theologie der Gruppe*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1998., str. 41 sl.

se, na temelju vlastitih spoznaja, ustvrditi da je ova prosudba dosta 'blaga', jer stvarno nemamo sustavno i cjelovito razvijenog pastoralna braka i obitelji.⁴²

Brak i obitelj u institucijskom smislu, tj. ukoliko su formalno i zakonski uokvireni u određeni kodeks međusobne odgovornosti prema samom braku i obitelji, ali i prema djeci i društvu, kao i društva prema braku i obitelji, očito i dalje stoji kao prihvatljiv model ovog najintenzivnijeg tjelesnog, duhovnog i materijalnog zajedništva muškarca i žene i zadaća koje kao takvi preuzimaju (rađanje i odgoj novih ljudi). Iako u ovom pitanju nije značajnije odbacivanje institucije braka kod onih ispod 28 godina (13,4%), ipak treba uočiti da je taj otklon u usponu kod visokoobrazovanih i to blizu kod svakog petog (18,2%). S ovim podatkom i razvojem treba se ozbiljno sučeliti, jer su upravo oni ti koji u društvu najviše utječu na formaciju budućih generacija ili preko različitih medija utječu na formiranje takvih stavova.

Čvrstoća i stabilnost (i uz to povezana nerazrješivost) braka nužni su za sreću njihovih sudionika: tako procjenjuje 65,0% građana. Bilo bi svakako potrebno čuti iscrpnije one koji su se jednom ili više puta rastavljali. Pogotovo bi to trebalo analizirati kod slučajeva kad se rastavlja i obitelj. Poznato je da se u Hrvatskoj prosječno rastavlja svaki šesti ili čak i peti brak. No, među tim rastavljenim brakovima 37,7% bilo je bez djece, isto toliko s jednim (37,1%), svaki peti prosječno ima dvoje (21,9%), a troje ili više djece 3,3%. Dakle, rastavlja se i obitelj.⁴³ Ovdje se nameću pitanja što pastoralno djelovanje čini da se osigura stabilnost brakova i shodno tome i sreća bračnih drugova ali i djece? Naslućujemo da bi pastoralni programi koji idu u tom smjeru naišli na prihvaćanje upravo kod te gotovo dvije trećine onih koji čvrst i stabilan brak drže važnim za sreću. Isto tako se nameću pitanje što se čini za one kojima se ipak dogodio brodolom braka ili obitelji?

Treba opet uvidjeti da svaki četvrti mladi od 28 godina i konstantno svaki peti visokoobrazovani ima uvjerenje o nepovezanosti čvrstoće i stabilnosti braka i sreće onih koji su u braku. Ovo je također izazov crkvenom djelovanju s obzirom na budući razvoj i spomenuti društveni utjecaj.

Kad je riječ o smislu koju dijete i djeca imaju u ljudskom životu onda nailazimo na određene proturječnosti. S jedne strane, prosječno 70,0% ispitanika

⁴² Usp. P. ARAČIĆ, *Rasti u ljubavi. Priprava za brak i obitelj i pastoral zaručnika*, Glas Koncila, Zagreb, 2000., str. 59–75.

⁴³ Usp. A. AKRAP, »Demografska obilježja hrvatske obitelji«, u: DRŽAVNI ZAVOD ZA ZAŠTITU OBITELJI, MATERINSTVA I MLADEŽI, *Obitelj u suvremenom društvu* (Zbornik), Zagreb, 1999., str. 35–51, ovo 48–49. O istoj temi usp. J. BALOBAN, »Tipična obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj«, u: P. ARAČIĆ (uredio), *Uspjeli brak – sretna obitelj*. Radovi simpozija o pastoralu braka i obitelji u prvih deset godina, u Đakovu 28. do 30. studenog 1988., Đakovo, 1989., str. 7–26, ovo 9–12.

smatra da su djeca važna za smisao života, prosječno 20,0% ima teškoća, a oko 10,0% odbacuje ovu tvrdnju. S druge strane, hrvatska obitelj u prosjeku ima ispod dvoje djece. To znači da se taj smisao ispunja nekim minimumom, a ne izvršavanjem temeljne Božje zapovijedi i poziva da čovjek, kao muško i žensko u bračnoj zajednici, surađuje u stvaranju novih ljudskih bića, što ima u sebi osobnu, društvenu i vjersku dimenziju ili, kako to kao vjernici nazivamo, odgovorno roditeljstvo. U ovom području očito je da pastoralno djelovanje stoji pred veoma teškom zadaćom. Naime, za ovu situaciju, osim svih ostalih utjecaja koji su doveli do ove situacije, crkveno djelovanje ne smije se odricati svoje suodgovornosti, barem propustom zbog neučinjenog, odnosno neprikladno učinjenog u području pastoralne braka i obitelji. Koliko god se čita i čuje da su glavni razlozi ekonomski, toliko je općepoznata činjenica da je gotovo ista situacija u bogatim zemljama kao i u većini bolje stojećih obitelji u Hrvatskoj. Prema tome, ekonomski element može utjecati, ali sigurno nije odlučujući. Tim više našoj situaciji može najviše pridonijeti sustavan i ustrajan cjeloviti pastoral braka i obitelji. Društvo, stvaranjem pozitivnog ozračja i mreže institucija formativnog i asistencijalnog karaktera, zbog kojeg je i ustrojen *Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži*, mora ovom području dati prvenstvo, jer se uostalom radi o budućnosti društva u sveobuhvatnom smislu riječi. Ovdje želimo posebno upozoriti da je na dužu stazu opasno prevariti mlade obitelji neizvršavanjem programa *Demografskog razvoja i obnove* koje je priredilo Ministarstvo razvoja i obnove Vlade Republike Hrvatske a 1998. jednoglasno usvojio i donio Hrvatski državni sabor.⁴⁴

Djeca i cjelovita obitelj su tema mnoštva studija s različitih vidika, od zdravstvenih, razvojno-psiholoških (identifikacija) do religioznih. Opći i zajednički zaključak je da je ipak najbolje da dijete redovito ima cjelovitu obitelj, tj. oca, majku, ali i braću i/ili sestre. U tome se u ogromnoj većini slažu i hrvatski ispitanici (84,4%). Tim je više veoma iznenađujući stav blizu dvije trećine ispitanika (66,5%) koji prihvaćaju tezu o ženi i stjecanju djeteta/djece bez stabilne bračne veze. Po tom smo stavu u samom vrhu Europe. Još je potrebnije uočiti da taj stav prihvaća i gotovo 60,0% onih koji mjesečno i tjedno sudjeluju u misi. Ovdje se otvaraju pitanja mnogih vrijednosti, brojnih posljedica na osobnom i društvenom planu kao i spremnost naših ljudi da se vjerojatno prihvate i sve druge ponude u tom području, kao npr. sve moguće oplodnje, itd. Valjalo bi istražiti što se to dogodilo u redovitom pastoralu.

⁴⁴ To se posebno odnosi na status 'majke odgojiteljice', ali i na odgađanja i restrikcije u dječjem doplatku. Usp. »Nacionalni program demografskoga razvitka«, u: *Kolo 2* (1996.), str. 185–220, posebno 216–217.

Žena i njezino poslanje da bude majka danas je posebno aktualna tema. Već je papa Ivan XXIII. označio ulazak žene na društvenu scenu oznakom naše civilizacije.⁴⁵ Osim njezina proboja iz 'kuće' u sve sfere društva, uključujući i politiku, u mnoštvu podjela obveza i zadaća, izgleda prema statistikama, ali već i po macima u stavovima (tek 55,5% misli da žena treba za svoje ispunjenje imati djecu), ugrožava se njezina uloga majke i poslanje majčinstva, tj. i odgojiteljski vidik. Papa Ivan Pavao II. u apostolskom pismu *Mulieris dignitatem* u iznošenju ženinog poziva na materinstvo upozorava upravo na tu činjenicu.⁴⁶ Ne radi se o lamentiranju nad prošlim vremenima ili pokušaju vraćanja žene u 'kuću', već je riječ o traženju puta uspostave takve harmoničnosti u ženinu bračnom, obiteljskom i društvenom životu da se ne ugrozi poslanje roditeljice i odgojiteljice.

Zaključak

Crkva se osjeća odgovornom prema Božjoj zamisli o elementarnom ljudskom zajedništvu u kojem je čovjeku, kao muškarcu i ženi, povjereno da sudjeluje u stvaranju i podizanju novih ljudskih bića. Stoga crkveno djelovanje nastoji zakonski štiti ustanovu ženidbe, braka i obitelji. Još više, svojim pastoralnim djelovanjem nastoji doprinositi uspjelosti i braka i obitelji.

S jedne strane izneseni podaci ohrabruju, jer se osjeća živim taj iskonski trag Božje zamisli o braku i obitelji. S druge strane, valja uočiti da se u kategoriji od 28 godina na niže, dakle, mlađih, nalaze sve više zabrinjavajući stavovi. Stoga je prvi zaključak da se pastoralno djelovanje mora upraviti mladom bračnom paru,⁴⁷ uključujući tu svakako i kvalitetan pastoral mladih, odnosno pripreve za brak i obitelj kao i ispunjeno zaručničko vrijeme.⁴⁸ Drugi zaključak jest očita činjenica da se u prosjeku svaki peti visokoobrazovani razilazi s crkvenim stajalištima. Uopće ovoj kategoriji, počev od studijskih godina pa kroz njihov profesionalni rast, crkveno djelovanje ne uspijeva sustavno asistirati u njihovu rastu i problemima s kojima se susreću. Treći zaključak jest da crkveno djelovanje treba jasno uočiti da ima prosječno 20,0–25,0% onih koji imaju teškoća s pri-

⁴⁵ Usp. IVAN XXIII., *Pacem in terris*, br. 41.

⁴⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. O dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine*, KS, dokumenti 91, Zagreb, 1989., br. 18. O različitim traženjima pojedinih zemalja kako uskladiti ženine obveze i majčinstvo, odnosno kako asistirati u njima usp. V. PULJIZ, »Modeli obiteljske politike«, u: *Obitelj u suvremenom društvu*, zbornik radova Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 1999., str. 75–83.

⁴⁷ Usp. prvi takav pokušaj u nas i znakoviti naslov: P. ARAČIĆ (uredio), *Uspjeli brak – sretna obitelj*. Radovi simpozija o pastoralu braka i obitelji u prvih deset godina, u Đakovu 28. do 30. studenog 1988., Đakovo, 1989.

⁴⁸ Usp. P. ARAČIĆ, *Rasti u ljubavi. Priprava za brak i obitelj i pastoral zaručnika*, Glas Koncila, Zagreb, 2000.

hvaćanjem crkvenih gledišta o braku i obitelji. Sumnje i teškoće u vjerskom i ljudskom rastu nisu ništa strano. No, njih se mora uočavati i prikladno pastoralno pomagati.

Summary

THE IMPORTANCE OF MARRIAGE AND FAMILY IN THE CROATIAN SOCIETY

Pero ARAČIĆ, Đakovo – Krunoslav NIKODEM, Našice

This study carries the results of the international research on values (EVS) that refer to marriage and family, regarding the importance of family, expectations from the Church, the permanent value of the institution of marriage, the relation between the meaning of life and the participation in the creation of a new human being, and also the questions of the integrity of family and single mothers. The results are, in comparison with other European countries, mutually quite close, except that the inclination of our citizens towards childbirth outside and without marriage stands out. Even though the results are encouraging, there are indications, with younger people, of a gradual withdrawal from the traditional Christian approaches towards these realities.

Key words: the importance of family, the Church and family, the institution of marriage, children and marriage, single mother.